

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті проаналізовано історичний досвід, національні джерела зародження та систему підготовки фахівців пожежної служби на західноукраїнських землях. Показано, що створення широкомасштабного руху добровільних пожежних товариств спонукала велика кількість пожеж. Описано розвиток добровільних пожежних товариств "Сокил", "Січ". Здійснено компаративний аналіз навчальних програм, а саме теоретичної та практичної частин.

Ключові слова: підготовка, фахівець, пожежна служба, пожежна команда, курси.

В статье проанализирована исторический опыт, национальные истоки система подготовки специалистов пожарной службы в западноукраинских землях. Показано, что создание широкомасштабного движения добровольных пожарных обществ побуждало большое количество пожаров. Описано развитие добровольных пожарных обществ "Сокил", "Сич". Осуществлен компаративный анализ и программ, а именно теоретической и практической частей.

Ключевые слова: подготовка, специалист, пожарная служба, пожарная команда, курсы.

The historical experience, national origins and system of training of fire safety specialists on the territory of Western Ukraine is analyzed in the article. Formation of wide spread movements of voluntarily fire organizations caused huge range of fires is shown. Development of voluntarily fire organizations "Sokil" and "Sich" is described The comparative analysis of plans, namely theoretical and practical parts is considered.

Keywords: training, specialist, fire safety, fire brigade, course.

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного розвитку України як незалежної держави є кардинальні зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя. Вони спричинили перегляд і переосмислення діяльності наявних інституцій, зокрема системи вітчизняної вищої освіти. Її структурна перебудова, оновлення тенденцій і напрямів подальшого розвитку спонукають активізацію творчого пошуку ефективних форм і методів організації навчального процесу й трансформації його змісту, якісного оновлення системи вищої освіти.

Відтак, надзвичайно актуальним є дослідження традицій і досвіду, творчих досягнень школи в цій галузі. Водночас важливим шляхом у процесі трансформування є глибоке осмислення й усвідомлення власного історичного досвіду, звернення до національних джерел зародження і розвитку професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби.

Аналіз останніх досліджень. В Україні здійснюється пошук шляхів якісної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. Над концептуальними положеннями та науково-методичними основами підготовки фахівців у ВНЗ МНС ефективно працюють: О. Бикова, М. Варій, О. Євсюков, М. Козяр, М. Коваль, В. Козлячков, П. Образцов, О. Тімченко, Б. Шуневич.

Розв'язання даної проблеми. Проблеми боротьби з пожежами й організації відповідних заходів мають давню історію. Серед документів з історії міст Польщі середньовіччя зустрічаються багато королівських указів, які стосуються дотримання заходів для попередження пожеж. Серед них укази Болеслава IV від 1431 р., ухвали Варшавського магістрату від 1545, 1606, 1607 і 1795 рр.

Після поділу Польщі, уряди Австрії і Росії в першій половині XIX ст. покладали нагляд за пожежною безпекою на поліцію, відтак з'явилися перші зародки організованих формувань оснащених технікою для гасіння пожеж. Більшість польських істориків стверджують, що початком створення структур протипожежної охорони слід вважати указ Адміністративної Ради Польського Королівства від 1842 р., коли в столиці виникла перша регулярна «пожежна стража» у кількості 100 пожежників, яка утримувалася адміністрацією. Згідно статуту

1867 р. у її складі було три підрозділи: гасіння пожеж, очистки коминів та освітлення вулиць і майданів [12, с. 81].

Від 1860 р. XIX ст. поширюються добровільні пожежні дружини, особливо в Галичині, де вже 1864 р., у містах і селах з'явилися пожежні команди. Згодом вони утворилися в Кракові, Гданську, Тарнові, Вадовицях, а також на західноукраїнських землях під Австрією у Львові і Станіславові (1868 р.), Бродах, Перемишлі, Самборі, Городку та ін. Й. Шафлік у книзі «Діяльність добровільних пожежних дружин» зауважує, що до цього широкомасштабного руху спонукали велика кількість пожеж, автор приводить дані про пожежі на Галичині (табл. 1.1) [14, с. 38].

Таблиця 1.1

Дані про пожежі на Галичині

Роки	Кількість пожеж	Роки	Кількість пожеж
1875	1457	1895	2256
1880	1781	1900	2290
1885	2065	1905	2409
1890	1827	1910	2547

Отже, ситуація змушувала уряд уживати необхідних заходів. 1877 р. у підросійській Польщі за ініціативою Російського пожежного товариства впроваджено статут крайової пожежної охорони «Крайовий союз добровільних пожежних дружин Королівства Галичини і Лодомерії у Великому Королівстві Краківському». Царські укази ставили ці формации під впорядкування органам поліції. Товариство регулярно скликало загальнокрайові з'їзди, сприяло поширенню мережі осередків пожежної охорони, налагодило у 1901-1912 рр. видання спеціального журналу «Стражак» (згодом «Огляд Пожежництва») [8, с. 44].

Про швидкий розвиток пожежної служби свідчить видана 1878 р. книга маршалкового пожежного стража В. Еміновича «Поліція пожежна у нас і за кордоном». У ній висвітлено розвиток служби й відзначено, що Варшавська сторожа на чолі з начальником у ранзі полковника мала заступника начальника, п'ять брандмайстерів, секретаря, трьох машиністів і 232-х помперів, а також 102 коней. Вона мала п'ять осередків у різних районах міста.

У 1898 р. Міністр внутрішніх справ Росії затвердив статут пожежної охорони, який поширювався на території підросійської Польщі. Майже водночас, у 1897 р. на підавстрійській території намісником впроваджено у містах і гміннах обов'язкове створення пожежних команд. Але ці заходи впроваджувалися дуже повільно. Зокрема, журнал «Стражак» відзначав, що в 1901 р. лише 682 гміни мали організовані команди, з них у 130 – добровільні дружини, а близько 3000 гмін до створення команд не приступили [13, с. 4].

Слід відзначити, що темпи розбудови пожежних дружин, які були або на утриманні місцевих органів влади, або на утриманні товариств (добровільні), у різних регіонах Польщі відрізнялися. Дуже повільними вони були в підросійському Королівстві Польському, де в 1913 р. було лише 5 професійних і 557 добровільних формувань, які обслуговували більшість достатньо міста і містечка (всього 415 дружин). Водночас у сільській місцевості на 183 дружини припадало 26 тис. сіл, одна команда – на 23 тис. чоловік. Тоді як у Галичині, де широко розповсюджувалися пожежно-гімнастичні товариства «Сокул» (польське) та українські – «Сокіл» і «Січ», одна дружина припадала не більше ніж на 10 тис. чоловік. Зокрема, 1905 р. у Галичині було 2316 пожежних команд з них 824 – добровільних. Цікаво, що виданий ще 1910 р. Віднем так званий Крайовий статут, щодо утворення пожежних команд, їх підпорядкування і утримання, діяв у Польщі до 1934 р. [15, с. 26-27].

Й. Шафлік, зазначає що в Австрії розвиток пожежної справи був на порядок вищий ніж на польських чи українських землях. Зокрема, в 1898 р. у Австрії, включаючи Чехію й Буковину, нараховувалося 4723 пожежних формувань (323 тис. членів) на 22 мл. чоловік, тоді як у Галичині – 365 осередків (9 тис. членів) на 6,6 млн. чоловік.

Це ще раз свідчить про занедбаний стан пожежної безпеки внаслідок відповідної політики Відня до околиць імперії. І лише завдяки ініціативі українців і поляків

утворювалися дружини, застосовувалися необхідні заходи для розвитку пожежної справи. Напередодні Першої світової війни у краї діяли вже 497 пожежних дружин, з них 378 – добровільних, за рахунок розвитку сокільського руху в Галичині.

На наш погляд, вартий уваги досвід Жовківщини в період коли товариство «Сокіл» очолив Василь Галапац. Корпус добровільних пожежників Жовківського повіту очолив Михайло Хмелик, обов'язки справника виконував Микола Душеньчук. Як перша пожежно-руханкова філія Львівського товариства «Сокіл», товариство у Жовкві було наділене повноваженнями повітової. Тож його старшина проявила турботу про створення аналогічних структур і в сільській місцевості. Про це можна судити з одного із клопотань до пожежної секції «Сокола-Батька», підписаного В. Галапацем. В цьому документі вказувалося: «Надсилаємо подання членів засновників пожежної філії в Старій Скваряві і 2 К. 80 Ц. переказом як видаток на стемпілі. Водночас просимо внести це подання до намісництва ще до цього тижня якнайскоріше, щоби днями відбуття пожежного курсу та установчих зборів могли бути 28 і 29 серпня 1909 р. Ще одне спонукає нас просити про якнайкращу послілку подання. Громада Стара Скварява має свою сикавку, котру власне мав набути якнайшвидше після заснування пожежний «Сокіл». Впишеться до «Сокола» більше 50 членів. Просимо також у відповідний час виділити нам своїх цінних інформацій, як маємо підготувати майбутніх членів до проходження пожежного курсу у згаданих вище днях і до установчих зборів» [2, с. 10].

У с. Любеля установчі збори «Сокола» відбулися 16 травня 1904 року Після чого делегат Львівського «Сокола» Роман Сембратович провів з членами новоствореної філії пожежне навчання і муштру. Він пообіцяв для подальших занять надіслати пожежну помпу. Того ж дня місцеві євреї зібрали для потреб «Сокола» 16 крон.

У списку пожежних філій Львівського «Сокола-Батька» є дані про їхню роботу в деяких інших населених пунктах повіту. А саме, Великому Дорошеві, філія якого звернулася до намісництва з проханням зареєструвати створення пожежної філії «Сокіл» 28 липня 1903 року та вислати статут. 15 березня 1910 року пожежна філія «Сокола» Куликова подала до намісництва статут, від комітету засновників його підписали: М. Білик (голова), Т. Кубицький, С. Чородко та інші [3, с. 17].

В листі до старшини «Сокола-Батька» від 25 квітня 1910 року, після одержання позитивної відповіді з намісництва, М. Білик писав: «Отсим маю честь повідомити, а разом і запросити на основууючи констатуючі загальні збори «Сокола», які відбудуться дня 8 мая с. р. о год. 3-й в кімнаті читальні «Просвіти» в Куликові. Прошу рівночасно вислати безплатно рубрум і число, до якого оголошено подання і статуту, бо такого потрібно в цілі повідомлення староства в Жовкві. Крім того прошу повідомити від себе і запросити на ті перші загальні збори товариства «Сокіл» в Зашкові, Грибовичах, Жовкві і Малехові». Головою товариства був обраний Іван Макарика.

У Раві-Руській були надіслані намісництву звернення про надання дозволу на створення місцевої пожежної філії «Січ» та статуту 12 квітня 1912 року. Його підписали члени комітету уповноважених на чолі з Юліаном Галькою [6, с. 209].

У Глинській клопотання про створення пожежної філії і статуту подано до намісництва 22 травня 1913 року. Очолив організаційний комітет із 9-ти членів о. Теодор Банах. Установчі збори відбулися 29 червня 1913 року. Філія мала 4-х колісну помпу. З Боянця звернення на створення філії «Січ» було подане 11 жовтня 1912 року. Його підписали Іван Водяник і 9 товаришів. Установчі збори відбулися 26 червня 1913 року. Кошовим був обраний Михайло Борејко. Всього налічувалося 140 членів товариства. Подібне клопотання з Десятира було подано 22 травня 1913 року. Очолив заснування філії комітет чисельністю 9 осіб на чолі з Володимиром Гайдишем. На установчих зборах, які відбулися 22 червня 1913 року кошовим обрано Савку Луцика.

У фондї К. Студинського в Центральному державному історичному архіві у Львові зберігається журнал, який вів голова пожежної секції товариства «Сокіл» Сень Горук. Його скрупульозність у веденні документації дає підстави судити про достовірність даних про

мережу сільських добровільних пожежних формувань, які створили січово-сокольські округи напередодні 1914 року [7, с. 24].

За даними часопису «Вісти з Запоріжжя» [1, с. 4] на кінець 1910 року в Жовківському повіті було закладено лише 14 пожежних філій «Сокола-Батька» – по сім на території тодішніх повітів Жовква і Рава-Руська, порівняно зі Стрийським (49), Рудківським (30) чи Жидачівським (21) повітами.

Особливу роль у популяризації пожежно-руханкових засад товариств відіграв проведений на початку червня 1912 року у Жовкві повітовий здиг. Підготовка до цього заходу велася задалегідь. Так, у листі до «Сокола-Батька» від 15 січня 1912 року старшина Жовківського «Сокола» повідомила про намір провести повітовий здиг «Соколів» і «Січей». З цією метою до Львова відряджалися дві особи для одержання детальної інформації та порад щодо його проведення. Тоді ж Товариство почало займатися справами, які проводили інструктори А. Луцик, С. Сагайдак та А. Кишакевич. На той час «Соколи» Жовкви придбали однострої, закупили прапор товариства. Почесні гості цього свята отримали запрошення [9, с. 73-74].

Зростаюча чисельність пожежних команд вимагала їхнього кадрового забезпечення. Не вистачало інструкторів, які б могли проводити вишкіл членів команд, підтримувати їх фахово кваліфікацію. Згідно закону про гміни для 30 міст Галичини від 13 березня 1889 року та § 54 закону від 3 липня 1899 року для міст, не охоплених вищезгаданим законом, для кожної категорії посад урядовці повинні були мати певну кваліфікацію, яку визначав Крайовий виділ за погодженням із намісництвом. До категорії міських урядовців зараховувалися і начальники гмінних (міських) пожежних команд, яким, однак, не була встановлена кваліфікація. На цю посаду призначалися люди з відповідною фаховою підготовкою [4, с. 192].

Для покращення рівня підготовки керівників пожежних формувань Крайова спілка добровільних пожежників звернулася до владних структур з проханням видати відповідні розпорядження, а саме, в першу чергу окреслити кваліфікаційні вимоги до начальників гмінних пожежних команд і добровольців, які взяли на себе обов'язки керівників вказаних команд.

Згідно з розпорядженням Крайового виділу від 2 липня 1907 року в Львові 29 травня 1908 року відбулися кваліфікаційні іспити на відповідність займаним посадам начальниками пожежних команд. Серед шести екзаменованих, які представляли міста Перемишль, Стрий, Ярослав, Тарнув і Тарнобрег, був також і львів'янин Е. Рихлевський, рівень знань якого було оцінено на «дуже добре».

Підготовка пожежних кадрів, у тому числі сільських формувань, була покладена на короточасні курси, які проводили спеціалісти з центру. Зокрема, 17-19 квітня 1901 року Українська Спілка Добровільних Пожежництв, при сприянні повітового відділу, провела у Дрогобичі навчальний курс з підготовки інструкторів пожежних команд у сільських гмінах. До теоретичних і практичних занять було залучено 27 осіб. Окрім пожежної справи вони також прослухали лекції з надання першої медичної допомоги, які читав міський лікар. Наступний повітовий курс відбувся 18-20 березня 1903 року. В ньому взяли участь делегати від сільських гмін повіту та 2 члени місцевої залізничної пожежної охорони [10, с. 44].

Після закінчення військових дій у 1920 р. польська влада стала на західноукраїнських землях легітимною, і впроваджувала однотипову організацію протипожежного захисту. Цю діяльність координувала Малопольська Спілка Пожежної Охорони, яка була структурною одиницею Головної спілки пожежної охорони Речі Посполитої. Урядові структури усвідомлювали, що насамперед потрібно зайнятися підготовкою кваліфікованих кадрів, які б могли очолити місцеві новостворювані пожежні команди. Їх підготовка здійснювалася на традиційних пожежних курсах. Один з перших таких курсів відбувся у Дрогобичі 21 червня 1920 року. На навчання прибули 16 представників з місцевостей повіту, а також 7 осіб з нафтових промислів. Перший день навчання пройшов на стражниці дрогобицьких пожежників, але у зв'язку із нестачею відповідного спорядження, заняття були перенесені до

нафтових підприємств, які їх мали у достатній кількості. Керував курсом і проводив заняття радник пожежництва директор Крайової спілки пожежної охорони Б. Вуйцикевич. Практичні вправи відпрацьовувалися під керівництвом інструктора пожежних команд рільничих товариств Ю. Срока. Четвертий, останній день курсу, завершився показником навчання у присутності багатьох запрошених, а також представників місцевої влади та інституцій. Місто Дрогобич репрезентували заступник керівника гміни М. Пехович та тимчасовий начальник пожежної команди комісар С. Куснер. Нафтопромисли репрезентували інженер О. Поливка та начальник пожежної охорони підприємства Р. Михалік, старший інженер Ф. Єлонек та ін. [5, С. 55-56]

Поступово фахова підготовка пожежників у Малопольщі поширювалася на всі повіти краю. Керувала цією роботою Крайова спілка добровільних пожежників яка організовувала короткотермінові повітові пожежні курси. Професійним вишколом курсантів займалися її інструктори. Навчання передбачало теоретичний курс та практичні заняття. Розглядалися, зокрема, такі питання: а) організація обов'язкової пожежної охорони у сільських гміннах; б) вивчення будови помп; в) освоєння навичок при поводженні з помпами та рукавами; г) зберігання помп і рукавів у належному стані; д) використання звичайних драбин і вправи з ними; е) наука про інші пожежні знаряддя, що повинні бути на озброєнні місцевих пожежних команд і правила користування ними; є) поради щодо способів гасіння різних пожеж; ж) надання першої медичної допомоги в термінових випадках.

Навчальні групи не повинні були перевищувати 50 осіб. Завершувалися курси іспитами і виконанням відповідних групових вправ. Усі, хто успішно склав іспит, одержували кваліфікаційне посвідчення організатора пожежної команди у сільській гміні. Згідно зі звітом Департаменту Крайового відділу перед Галицьким сеймом про діяльність Української Спілки Добровільних Пожежництв за період з 1 липня 1900 року по 30 червня 1902 року, в Жовкві та Раві-Руській відбулися декілька повітових пожежних курсів. Відзначалося, що в результаті «чимало з навчених на курсах у своїх гміннах взяли за створення пожежних команд. Сам цей факт, як і щира вдячність Спілці з боку повітових відділів за проведення курсів та підготовку пожежників, що матиме неабияке значення у становленні протипожежного захисту у сільських гміннах».

2 липня 1907 року на прохання Української Спілки Добровільних Пожежництв Крайовий відділ підготував розпорядження про скерування на кваліфікаційне навчання та здачу відповідних іспитів начальників гмінних (професійних) пожежних команд. До кандидатів на таке навчання ставилися певні вимоги. А саме: «а) наявність австрійського громадянства; б) вік не старше 24 років; в) зразкова поведінка, про що повинно бути підтверджено посвідкою моральності; г) фізична придатність, про що засвідчує лікарська довідка (кандидат не має вад серця, не є нервовим, не страждає на головокружіння, епілепсію або трясіння рук і ніг, немає інших фізичних або розумових вад, що робило би його непридатним виконувати обов'язки пожежника рятувального (дахового) відділу)». Кожний кандидат на навчання повинен був також підтвердити, що відбув принаймі 3-місячну практику в одній із професійних (гмінних) пожежних команд, після чого склав кваліфікаційний іспит. До чинних начальників гмінних пожежних команд ставилася вимога протягом двох років після опублікування даного розпорядження пройти кваліфікаційне навчання.

Як показали наші дослідження, після відновлення незалежності Польща мала обмежені можливості для організації протипожежної служби. На засіданні Першого Національного З'їзду Протипожежної Служби у Варшаві інженер Юзеф Тулішковський у своєму рефераті на тему «Організація Протипожежної Служби у відродженій Польщі» сказав, що Спілка Протипожежної охорони повинна організовувати принаймі місячні курси пожежників, а пізніше подумати про заснування сталого вузу пожежництва і будівництва, щоб підготувати майбутніх керівників та інструкторів протипожежної служби.

Флоріанська Спілка, створена ще у 1916 р., наголошувала на збільшенні чисельності інструкторів та керівників служби. З цією метою було опрацьовано програму курсів

пожежників, які б готували керівників структур пожежної безпеки. З 1917 р. проходять «літні» та «весняні» курси, програма яких складалася з двох частин: теоретичної і практичної.

Теоретична частина охоплювала наступні теми: вогнестійке будівництво, організацію служби, запобіжні та охоронні засоби, вогневі прилади, пожежний табір, пожежну спеціалізацію, пожежну тактику, будівлі пожежників, службу пожежної охорони під час природних катаклізмів, пожежницького коня, першу медичну допомогу, гарцерські пожежні команди.

Практична частина складалася з гімнастики, строевої підготовки, тренувань з пожежницькими приладами, лабораторних досліджень (антивогневі фарби, вогнегасні рідини), тестів на витривалість, розв'язування тактичних завдань, орудування кінями. Ця програма була досить об'ємною, максимально поєднувала теорію з практикою. Можна сказати, що це був початок організованого навчання професійних пожежницьких кадрів. Пожвавлення діяльності на цій ниві наступило в 1921 році, коли Флоріанська Спілка переросла у Спілку Протипожежної Охорони Польської Речі посполитої, яка охоплювала своєю діяльністю західноукраїнські землі – Галичину, Буковину, Волинь. У 1921 – 1939 рр. вона організовувала щорічні (а інколи й двічі на рік) інструктажні курси, які загалом закінчило 550 інструкторів. З часом збільшувался і час продовження курсів для професійних кадрів: 1917 р. – 4 тижні; 1918 р. – 6 тижнів; 1921-1928 рр. – 8 тижнів; 1928-1938 рр. – 4 місяці; 1939 р. – 6 місяців.

Висновки Підсумовуючи все вище сказане система організації пожежної безпеки і фахової підготовки її кадрів упродовж століть поєднувалась з інтересами суспільства. Однак протиріччя, які виникають у процесі управління організацією навчально-виховною діяльністю не знайшли поки що достатнього відображення у публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вісті з Запорожжя. – Львів, 1911. – 66 – Ч. 60. – С. 4.
2. Державний архів Львівської області: ф. 312. Магістрат м. Львова. – оп. 1. – спр. 309. – арк.10.
3. Державний архів Львівської області: ф. 321. Магістрат м. Львова. – оп. 1. – спр. 309. – арк. 17–18.
4. Качор А. «Сокіл-Батько» у Львові / А. Качор // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1895-1995. – Львів : РВО «ОСНОВА», 1996. – С. 191–195.
5. Копастинський О. На варті краю нафти і здоров'я / Копастинський О., Миць О., Попович С. – Львів, 2004. – 199 с.
6. Мاستикаш Є. Сокільський рух у повіті Рава Руська / Є. Мастикаш // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1895-1995. – Львів : РВО «ОСНОВА», 1996. – С. 208–210.
7. Пацюк І. Виникнення українського спортивного товариства «Сокіл» та його діяльність наприкінці XIX на початку XX ст. / І. Пацюк // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1895-1995. – Львів : РВО «ОСНОВА», 1996. – С. 23–26.
8. Попович С. Добровільне пожежництво в Польщі / С. Попович // Пожежна безпека. – 2002. – № 5 (38). – С. 44.
9. Попович С.С. У вогненній борні / С.С. Попович, О.В. Миць. – Львів, 2003. – 148 с.
10. Стащенко С.І. Історичні передумови становлення пожежного нагляду в Україні / С.І.Стащенко // Пожежна безпека: зб. наук. праць ЛШПБ, УкрНДІПБ МВС України. – Львів: СПОЛОМ, 2001. – [вип. 1]. – С. 44–46.
11. Miłewski J. Korpus Techniczny Związku w akcji i obrony przeciwpożarowej / J. Miłewski // «Przełom podziemia». – 1938. – №11. – S. 19–28.
12. Prokop I. Historia bezpieczeństwa ogniowego w Królestwie Polskim w latach 1831-1855 / Prokop I. – Warszawa, 1934. – 164 s.
13. Strazak. – 1901. – № 3. – С. 4.
14. Szaflik J. R. Dzieje ochotniczych straży pożarnych / Szaflik J. R. – Warszawa, 2001. – 215 s.
15. Turska H. Wybrane zagadnienia z dziejów Ochrony Przeciwpożarowej w Polsce / Turska H. – Warszawa, 1985. – 98 s.

Рецензент: д.т.н., с.н.с. Шворов С.А.